

Valami történt

Beszélgetés Vathy Zsuzsával

„Valaminek történnie kell. Történt.” Vathy Zsuzsa huszonnyolc éves korában sorsfordító döntésre szánta el magát: író lesz. Azóta számos elbeszéléssel, kisregénnyel, regénnyel, szociografikus írással örvendeztette meg olvasóit. Az emberi szolidaritásról, szeretetről kíván szólni, de csendes tartása rendre arra ösztönzi, hogy az ennek hiányában létező emberi közösség elé tartson tükröt. Egyéni szemlélet- és írásmódja különleges színnel gazdagítja a kortárs irodalmat.

– *Szüleid és felmenőid sorsára a történelmi események igencsak rányomták bélyegüket. Hogy érintett ez téged gyermekként, diákként, hogyan hatott alkotói pályádra?*

– 1990 előtt szinte minden írásomban jelen volt valamilyen formában a – családunk által is – megélt történelem. És nem a derűs oldala. Ötéves voltam, amikor az oroszok bejöttek, ötven, amikor kimentek, életem nagyobbik része a szocializmus nevű kísérlet és kudarc idejére esett. A rendszerváltás után megfogadtam, semmilyen korábbi sérelemről nem beszélek többet, vége, elmúlt, elég volt. Egy életrajzban (*Curriculum vitae*, Kortárs Kiadó, 1995) még összefoglaltam szüleim és családunk viszonyosságait, de többet nem tértem rá vissza. Minek?

– *Térjünk vissza a családotához.*

– Apám családja Somló-vidéki parasztcsalád volt, akarattal, szorgalmukkal, életerejükkel sok mindent elértek. A földművelő szülők, nagyszülők után apám és bátyja első generációs értelmiségi lett, a pénzt a tanuláshoz saját maguk keresték meg. Két nővérük textilgyári munkásnak ment, majd férjükkel együtt kivándoroltak Amerikába. Harmadik nővérüket a szülők apácának adták, a legkisebb lány szintén tanult, tanítónő lett. Apám diplomáját 1914-ben állították ki, a Pázmány Péter Jogtudományi Egyetemen. Utána három év frontszolgálat következett, majd ügyvédi vizsga.

Életprogramját így tervezte meg: ügyvédi iroda beindítása, vagyonszerzés, szellemi értékek gyarapítása, utazás, lehetőleg nem korai nősülés. Beérkezteként: jó házasság, fiatal feleség, legalább négy gyerek.

Anyám felmenői Mária Terézia korabeli bajor és osztrák telepések voltak, Schادل nevű győri hentes és vendéglős az egyik nagyapa, Schmid nevű huszti polgáriskolai tanár a másik, – a kiegyezés után Ságghira és Somlóra magyarosítottak. Anyai nagyapám a pápai tanítóképző magyartanára volt – Gyulai Pál tanította a főiskolán –, sem őt, sem apai nagyzüleimet nem ismertem.

1937-ben Esterházy Tamás pápai földbirtokos földjeiből rendkívül kedvezményes áron kiparcellázott néhány száz holdat. Sürgősen pénzre volt szüksége, megismerkedett egy színésznővel, akit feleségül is vett. (Gräfin Ágnes Esterházy néven ismert a színésznő.) Apám hetven holdat vett meg a földekből, mellé egy falusi házat. Még ugyanebben az évben megnősült – anyám húszéves volt, éppen egy éve szerezte meg néptanítói oklevelét –, s a következő évben már meg is született nővérem, az első gyermek.

Minden úgy ment, ahogy apám eltervezte –, kivéve a folytatást. A hetven hold földdel és foglalkozásával sikerült megalapoznia későbbi „népnyúzó” mivoltát, egy internálást, és hogy visszavonhatatlanul a nép ellenesége lett. 1958 után, életerősen, ter-

vekkal tele, haláláig inkább csak nézője lehetett már a világnak. – Ezek mint előzmények természetesen érintették a pályámat, későbbi életemet is.

– *Novelláid tanúsága szerint íróvá válásod, írói pályád fontos momentumai voltak „térváltásaid”. Pápa – Veszprém – Budapest. Hogyan élted meg ezeket a váltásokat?*

– Pápa – Veszprém – Budapest – életem három legfontosabb helyszíne volt. A három városból csak Veszprém az esetleges, az is az egyetem miatt. 1964-ben, amikor végeztem, öt évig a százhalombattai olajfinomítóban dolgoztam, utána mentem el újságírónak. Vagyis huszonnégy éves korom óta élek Budapesten.

Pápáról hadd mondjam el, hogy nagy múltú, dunántúli iskolavárosként ideális színtere volt a diákéletnek. Kitűnő tanáraink voltak, irodalmi önképző körünk, és az sem volt mellékes, hogy tudtuk, ugyanezen az utcákon járt Jókai, Petőfi, ugyanabba a gimnáziumba írták be a tízéves Deák Ferencet („Ferkót”), amelyikbe testvéreim is, én is jártunk. Női vívószakosztályt is alapítottunk, első országjárásunkat, utazásainkat a vívóversenyeknek köszönhetjük, edzőnk, Kovács Lajos tanár úr az 1932-es olimpia tartalékos kardozója volt.

– *Miért döntöttél végül Budapest mellett?*

– Egyértelmű volt – és nem csak nekem –, hogy szülővárosomban felnőttként nincs mit keresnem. Így volt kitalálva az akkori Magyarország, nagyobb szabadságot, nagyobb függetlenséget csak a főváros adott. Itt nem kellett elszámolni minden lépéssel, lélegzetvétellel, nem tudták számon tartani az ember szavait. Némi önámítással a fiatalok számára Budapest a nagy lehetőségek hazája volt. Amikor már a nyolcadik, tizedik albérletben laktam, joggal állapíthattam meg, hogy a sok költözködés emberismertemnek igencsak javára vált.

– A Novellisták könyvébe *életművedből egy novellát választhatál. A kert címűt jelölted meg. Miért?*

– Azért fontos novella nekem *A kert*, mert húsz évig nem tudtam megírni, de elmondani se, hogyan lettem író. Húszéves koromig élő költőt, írórt nem láttam. Rab Zsuzsával találkozhattam volna – Pápán lakott, édesapja a Református Kollégium igazgatója volt –, de amikor én gimnazista lettem, ő már Budapesten élt. Veszprémben, vegyészhallgatóként Váci Mihályt és Csoóri Sándort láttam, hallottam először, egy évvel később, egy városi rendezvényen Németh Lászlót.

Sem felmenőim, sem ismerőseim között nem volt író, költő, akinek személyisége, életútja példa lehetett volna számomra. Viszont testvéreimmel – hárman voltunk testvérek – nagyon sokat olvastunk, és hosszabb-rövidebb ideig kedvenc könyveink szereplőinek gondoltuk magunkat. Mint Hanno Buddenbrook, Dmitrij Karamazov, Natasa Rosztova, Emma Bovary. Esetleg Petőfi, vagy az *Aranyember* Noémije.

A pápai Petőfi Sándor utca, balról a harmadik házban lakott Petőfi

A kert novellában saját történetemet írtam meg: egyetemistaként a szünidő egyik nyári délutánján – a szülői ház kertjében – felvonnak előttem gyerekkorom, fiatalkorom szereplői. De nem valóságos alakjukban, hanem, mintha egy Kondor Béla- vagy egy Csontváry-kép figurái lennének, szellemek és gnómok, bűbajos, hárfázó lányok és bohócok. A létezésnek, a történésnek új dimenziói jelennek meg, vagy inkább sejtjenek fel előttem, látom, amit korábban nem láttam, értem, ami azelőtt érthetetlen volt. Félrelököm a könyvet, amit olvastam, belekiabálók a csendbe, hogy: ez egy rossz könyv! Bemegyek a szülőkhöz, csomagolni kezdek, és közlöm velük, hogy elmegyek és ezután író leszek.

Apám lesújtva hallgatja. Író? Nincs egzisztenciája, nincs kenyere, semmije sincs! Férfjem se lesz, gyerekek se! Anyám megértőbb, és egyébként is, hát ha mégse, öcsém pedig belémkapaszkodik, ő jön velem. Én félrelökösök mindenkit, nyertő nevetéseket hallatok és saját bátorságomtól megrészegedve elrohanok. Mögöttem maradnak a pici házak, a pici utcák, az egyforma, gömbölyű kalapot viselő asszonyok, eltűnnek a vidéki élet kapui, kerítései, mintha sose lettek volna.

A könyv, amit azon a nyáron olvastam, a *Thibault család* volt, értem is, nem is, miért ez az – egyik utolsó klasszikus nagyregény – váltotta ki belőlem a mindent tagadást.

Apám a frontra indul (1914)

– Huszonnyolc évesen megtaláltad „életed”, új életet kezdted... Ilyennek képzelted?

– Huszonnyolc éves voltam, amikor megjelent az első novellám az Új Írásban, de az új élet még váratott magára. A novella előzménye egy féléves út volt Németországban (NDK-ban), úgynevezett „tapasztalatsere”. Míg az ottani olajfinomítást (is) tanulmányoztam, megírtam *Útjelentés* című novellámat. Hogy ezt az utat huszonhat-huszonhét éves koromban vállalnom kell (egyedül mentem el), olyan magától értetődő volt számomra, mint azoknak a magyar diákoknak, akik a páduai, heidelbergi egyetemre mentek el tanulni már a középkorban, vagy ahogy a mesteremberek indultak el annak idején, több éves külföldi vándorútra. Nem lehetek elég hálás a százhalombattai olajfinomítónak, hogy lehetővé tette ezt az – akkor még ritkaságszámba menő – külföldi utazást, és soha nem kérték tőlem számon, hogy a tapasztalatokat miért nem az olajfinomításban hasznosítottam.

Mielőtt első kötetem megjelent – címe, *Erőterek* még a műszaki termi-

nológiát őrzi –, elhagytam a mérnöki pályát, és első házasságom is véget ért, mintha a kettő valamilyen módon összefüggött volna egymással. Valószínűleg így is volt.

A folytatás egyáltalán nem volt könnyű, csak azt tudtam, hogy írni szeretnék – novellákat, minden valószínűség szerint –, de se írói programom, se ismereteim, se esztétikai felkészültségem nem voltak meg hozzá.

– *Teljesen egyértelmű volt számodra, hogy a prózát választod? Fel sem merült benned, hogy verset írj?*

– Nem tudnék verset írni. Egy-két rossz kísérletem volt. A regény, a kisregény, a novella között – az írói aspektus szempontjából – lényeges különbség van. A novellához – ahogy Mátyás Iván mondta – szerencse kell. Össze kell találkozni valamivel, ami fellobbantja a képzeletet, az emlékezetet, eszünkbe juttat valamit, ami van, vagy nincs, megtörtént, vagy sose történt meg. Hogy mivel kell összetalálkozni? Hogyan találunk rá? Hát ez az.

A nagyprózában az ember – ha nem konzultál közben – hogy mekkorát tud tévedni és mennyivel nagyobb a tévedés esélye, azt a saját káromon tanultam meg. Jó, ha írás közben egy-egy értő ember kívülállóként elolvassa azt, ami születik, mert ha valaminek a bűvületében elkezd gondolkodni az ember, esetleg nyilvánvaló hibákat nem vesz észre. Első hosszabb írásaimmal én is szívesen megkerestem volna valakit, de nem voltak író barátaim.

– *Fontosnak tartod a műhelymunkát?*

– Becsülöm az olyan írói köröket, ahol felolvassák egymásnak írásait, majd megvitatják azokat. Az Új Holdat említhetném például, vagy Weöres Sándor tanítványait – a hetvenes évekből. Ilyen körhöz nem tartoztam – a holdudvarához sem –, ahhoz pedig, hogy elküldjem a kéziratomat egy ismert, nagy írónak, nem volt bátorságom.

– *A szakmai segítség mellett volt, aki támogatott, aki mintegy „mesterként” melléd állt?*

– Rendkívüli ajándék volt számomra a Szentkuthy Miklósékkal való megismerkedés. Szentkuthy írói jövedelme 1960–70 között az életrajz-kötetektől csordogált, biztos megélhetésüket felesége, Dolly nyelvőrái biztosították. Első férjem vitt el hozzájuk, sok mérnöktanítványa volt Dollynak, kutatók, orvosok –

csorduló személyiségéből kikiváncsolt. Casanováról vagy a Vogue nevű francia divatlap legutolsó számáról, a párizsi Magyar Műhelyről, Nagy Páliról, Bujdosó Alpárról (tőle hallottam először a nevüket), arról, hogy amikor 1948-ban, Baumgarten-díjasként egyéves ösztöndíjat kapott Angliába, és éjszaka odautaztával, mikor a vonat megállt, és lenn a bakter azt kiáltotta „Reading” –, nem hitte el, hogy ő itt van, itt lehet. Néha csak én voltam a hallgatósága, máskor egy-egy Árpád Gimnázium-beli korábbi tanítványa vagy valaki más. Akár erről, akár arról beszélt, rendkívüli személyisége – villogó fekete szeme, féktelen életvágya, intellektuális mohósága, elragadtatásból íróniába átcsapó Mefisztó-nevetése – óriási élmény volt. A *Praet* – az 1934-es első kiadást, természetesen –, a pincéből hozta fel, ott tar-

tották az el nem adott példányokat, és úgy dedikálta: „szívélyes elriaszatásul”.

Ilyen egy íróiskola? Nem. Mégis, a hatása sokkal messzebb ért, mint gondoltam: a Szentkuthyból sugárzó teljesség utáni vágy, a grandiózus mindent-akarás, a szerkezet, a formák keresése (és meg nem találása?) megerősítette

bennem is a – még meg nem fogalmazott – hasonló szándékokat.

Amikor Dollynak bevallottam, hogy írok, sőt, nagyon szeretném, ha Miklós elolvasná egyik novellámat, és a választ meg sem várva gyorsan a kezébe adtam, néhány nap múlva Szentkuthy táviratban értesített, hogy elolvasta, szóról szóra elemezte, azonnal jelentkeztem.

A pápai Ranolder Intézet egyik osztálya, köztük az író nő édesanyja, fentről a 2. sorban, balról az első (1936)

a fiatal Czeizel Endre is náluk tanult angolul –, ők pedig örültek, hogy nem írók, művészek járnak hozzájuk, hanem elektromossággal, vegyigyárak tervezésével, az emberi testtel foglalkozó emberek. A német órákat Dollyka tartotta nekem, és Szentkuthy kiszámíthatatlan rendszerességgel megjelent az órák végén. Ilyenkor beszélt mindarról, ami túl-

Nővérével, Vathy Magdával (Pápa)

Tanító-tanítvány kapcsolatunk ezzel valójában véget ért. Később Dolly még felkészített egy francia utazásra (Vence-ba, a Károlyi Mihályné által működtetett alapítványhoz), hetvenedik születésnapján interjút készítettem vele, de találkozásaink ettől kezdve ritkábbak és rituálisak lettek. Fruzsina lányom születése előtt néhány hónappal meglátogattam őket, és a gyermeket váró anya arckifejezése, átalakult külseje, öltözeke euforikus örömet váltott ki Szentkuthy Miklósból, a létezés egyik csodájaként érezte – vagyis épp olyanak, amilyen volt.

Jóval későbbre tartogatott még egy ajándékot a Szentkuthy-iskola. 1990-ben Tompa Mária megkért, hogy a Petőfi Irodalmi Múzeumból kihozott, kiadatlan Szentkuthy-kéziratok (másolatok) közül válasszak ki egyet, olvassam el, és tegyek javaslatot esetleges húzásokra, javításokra. A *Barokk Róbert*et választottam, a tizennyolc éves Pfisterer Miklós regényét. Egy sziglieti nyaralás szépült meg ettől a feladat-

tól, nem lehetett eléggé csodálni a tizennyolc éves kamasz koraérettségét, műveltségét, ugyanakkor a későbbi, hatvan-hetven éves író elbűvölő infantilizmusát. Ezután a Kortárs folyóiratban jelent meg a *Barokk Róbert*, majd a *Magvető* és a *Jelenkor* Kiadó is kiadta.

Mándy Iván a másik ember, akit máig rajongva szeretek. Talán a Hungáriában ismerkedtünk meg – nemsokkal később tudtam meg, hogy felesége, dr. Si-

mon Judit egykori pápai vívótársam volt –, első kötetemet megdicsérte, a másodikat viszont kemény szavakkal bírálta. Egyszer az utcán találkoztunk, csúnyán nézett rám, ijedten faggattam az okáról. Azt mondta, ronda idő van, és neki ilyen ronda, esős időben kell az Írószövetségbe mennie. Miért, kérdeztem? Mert választmányi ülés lesz, mondta, és engem akar javasolni József Attila-díjra. Az ő korosztályuk ilyen volt, ha kellett, dicsérték, ha kellett szidták, és mindenképpen támogatták a fiatal írókat. Tehát írói fejlődésében jelen voltak.

– *A szakmai kapcsolatok mellett hogyan alakultak barátságaid?*

– Barátaim írók és nem írók közül kerültek ki. Amikor két író él együtt,

a baráti kör kettejük kapcsolataiból alakul ki. Jó barátaink Ágh Pistáék, Bella Pista nagyon hiányzik, Temesi Feriék, régi osztálytársaink és új barátaink. Ervin az erősebb a barátságartás, ápolás dolgában. Az, hogy én vagyok a gyengébb, talán a gyerekekkel is összefügg. Most, miután az életünk olyan szakaszba jutott, hogy a gyerekek elmentek hazulról, elgondolkoztunk azon, milyen módon tudunk a barátokra és a nem elegendő közösségi életre több időt szentelni.

– *Visszakanyarodva az íráshoz, a vallomások novellák mellett kisregényeidben, regényeidben is visszatérő téma az írás, az időbeli és térbeli utazás, a lehetséges sorsok, létmódok firkészése. Számodra az írás ilyen határátlépések sorozata? Tudatosan építed egymásra műveidet (akár a novellásoktetekben az újak mellett visszatérő novellák, akár például Az ősi háztető és az Itthon vagyok esetében)?*

– Első hosszabb prózai írásomban *Az ősi háztetőben* – a cím az „ősi ház” parafrázisa – az elszakadást akartam megfogalmazni attól a világtól, amelyben felnőttem. Ez a világ rossz volt azért is, mert 1945-től a középosztály célpontja lett – ismert forgatókönyv szerint – az új rendszernek, társbérletbe kényszerítették a családokat, figyelték, járnak-e templomba, ki hallgat BBC-t, Szabad Európát, és

így tovább. Ez azért is rossz volt, mert ugyanez a középosztály a két világháború között, a harmincasnegyvenes években fejlődött ki, nőtt föl, – pontosabban: nem volt elég ideje ahhoz, hogy felnőjön, sem szellemileg, sem ideáit tekintve –, de még világlátását, életvitelét is éppen csak elkezdte kialakítani, és az alakulás máris véget ért.

Írány fürdeni a Tapolcára: Magdi, Lili, Ági, Zsuzsi, Helga, Jutka, Gyuri (1952)

Talán kevés volt számára a példa, az utánozni érdemes minta is? Ez a ket-tős ok adja *Az ősi háztető* diákszereplőjének elvagyódását, hogy csak el, el, el innét, egy nagyvárosba, bárhova. Ez az alapézés még több írásomban is visszatér, később a polgári életből való kiszakadás, az írói létbe való átlépés kapcsán.

Gondoljuk meg, egy mai fiatal költő, prózáíró elmegy a FISZ-be, a JAK-ba, ahol hasonló korú társakat, barátokat talál, írásaikat felolvassák egymásnak, megbírálják. Korábban a Hungáriába ment el, egy ismert író mellé szegődött, vagy egy asztaltársasághoz. Hogy lett volna ehhez bátorságom? Vagy ahhoz, hogy Szabó Magdának levelet írjak, felajánljam, hogy találkozzék velem minden héten egyszer, mondjuk kedden, hadd készítsen velem egy interjúkötetet?

Az *Itthon* vagyokban (ez is szarkasztikus cím, de fájdalmas) gyerekkori barátunk és szomszédunk, egy fiatal repülőtiszt és családja történetét írtam meg. A repülőt 1950-ben letartóztatták, kémkedésért és hazaárulásért egy éven belül kivégezték, de felesége az ítéletet csak '56-ban láthatta, olvashatta. Ezek megkerülhetetlen, szörnyű dolgok voltak (ma emléktábla van a házon), novelláimban is, a kisregényekben is ezeket kellett először megírnom – 1985 után, kisebb-nagyobb kompromisszumok árán már megjelenhettek.

– 1956-nak másik könyvedben is emléket állítottál. Hogyan találkoztál a történettel, miért tartottad fontosnak feldolgozni?

– 1998-ban jelent meg *Itt a szépséget nézzük* című könyvem. Első része

egy „amerikás” magyar család története (apám egyik nővéréé), a középső az 1956-ban halálra ítélt, majd kegyelmet kapott Márton Erzsébeté, a harmadik egy század végi történet, egyik ismerősöm „majdnem” élettörténete. Mégis – szándékom szerint – nem egyik vagy másik hős, hanem az idő – a XX. század – a főszereplője.

– 1956 évfordulóján különösen fontosak ezek a könyvek. Jó alkalmat ad az évforduló arra, hogy a fiatalok azon részéhez is eljussanak az infor-

A pápai női vívőszakosztály. Középen edzőnk, a „szakúr”, Kovács Lajos

mációk, akiknek a számos kiadvány, film, tudományos munka ellenére még halvány elképzelése sincs 1956 jelentőségéről, lényegéről. Pedig a múlt újraolvasása, újragondolása segíthet eligazodni a jelenben is. Az újírásról, újragondolásról jut eszembe, van valami, amit alkotástechnikai szempontból másként gondolsz már, másként csinálnál? Az Erőterek, Az ősi háztető, a riportok vagy akár az Angyalhíd is kísérletező kedvre utal...

– Húsz év távlatából őszintén sajnálom, hogy az akkoriban Mészöly Miklós által – talán mondhatnám így, a Mészöly-iskola által – kezdeményezett és használt idézőjeles párbeszédjelölést gondolkodás nélkül átvettem. Az idézőjel obligát használata a prózában az élőbeszéd jelölésére se nem jobb, se nem rosszabb, mint a gondo-

latjel, legfeljebb a szabadon választás és a másik hangsúlyozott tagadása is benne van.

– *Mókás kaland egymás után olvasni a kritikákat, tanulmányokat, melyek hol realizmusodat, hol a szépségeszményt, hol a lélektan jelentőségét emelik ki, s persze a sort még folytathatnám. Számomra úgy tűnik, írásaidd többsége kategóriataszító, sem-sem, is-is, kevés olyan novellát találtam, mely mondjuk stílusjegyeiben dominánsan realista vagy impresszionista. Mit gondolsz erről?*

– A valóság engem olyan mértékben elbűvöl vagy elrémiszt, hogy minden írásomnak köze van hozzá. De ha csak annyi, amennyi, ha a forma nem győz az anyag felett, ha a teremtett helyett a „realista” világ jelenik meg, rossz novella, rossz regény lesz belőle. Az írás – számomra – gyakran

erőmon felüli küzdelem az anyaggal, a formáért.

– *Az Én, magyar anya című jegyzettedben sok olyan problémát tárgyalasz, melyek eddigi pályádat tekintve is lényeges kérdéseket indukálnak. Hogyan tudtad összeegyeztetni a családdal és hivatásoddal kapcsolatos teendőket? Írásaiddból kitűnik, hogy nemcsak nem vetted meg, de kifejezetten szorgalmazod a „hagyományos” női szerepek betöltését. Esztétikai értelemben látsz-e különbséget női és férfi irodalom között? Vannak-e írónők, alkotói vagy szépirodalmi női sorsok, melyek közel álltak, állnak hozzád? Ezeket vagy egyes momentumait beépítetted írásaiddba? Típusoknak, archetípusoknak tekintetted őket? A kérdést az is indokolttá teszi, hogy Angyalhíd című regényedben olyan*

női sorsok, korszakok, ideálok, lehetőségek jelennek meg, melyekhez talán minden olvasni szerető, fantáziával megáldott gimnazista lány vonzódik, nyilván nem véletlenül. A romantika, a szépségeszmények megjelenítése mellett ugyanakkor le is rántod a leplet az ideákról, ideálokról. Családod, saját sorsod számos momentumát indokolná a kritikai, társadalomkritikai hajlamot – melyet első novelláskötetedtől eddigi utolsó regényedig tapasztalhat az olvasó –, s a „realizmus” való vonzódást. Honnan ered, miért olyan fontos ez számodra?

– Egy író elképzelhetetlenül nehéz körülmények között is tud írni, gondoljunk azokra, akik börtönben írtak. 1956 után több könyv született így, de mondhatnám Recsket vagy a munkatáborokat, koncentrációs táborokat.

Hol vagyunk mi ettől?! Amikor kisebbségi gyermekünk született, úgy tűnt, felfogtam valamit abból, mit jelent világra hozni, életet adni egy kis embernek. Szerettem volna mondatonként felírni, ami eszembe jut, de ezt csak lámpagyújtás nélkül tudtam megtenni. Felkeltem, az ágytól elmentem az asztalhoz, írtam, visszafeküdtem, megint elmentem, megint lefeküdtem. A *Kivel találkoztam?* novella középső részét sikerült így megírnom.

Gondolom, ahhoz, hogy írni tudjon valaki, a fizikai és lelki körülményeknek kell alkalmasnak lenniük. Ha 12–14 órát dolgozik az ember, hogy megéljen, családját eltartsa, akkor biztosan nem tud írni. A lelki feltételek alkalmasságán többek között – és itt főként nőírókra gondolok – azt értem: ne kérdőjelezze meg senki, szükség van-e arra, amit csinál, ne kelljen újra és újra bizonygatnia, hogy számára ez fontos, a legfontosabb, és ez nincs ellentétben az élet természetes rendjével.

Az úgynevezett „hagyományos” női szerep nagyon sokat változott – legalább is Európában –, a huszadik

század második felében. Már nem kell halálos elszánás ahhoz, hogy egy nőből író legyen és íróként éljen. A hagyományos női, férfi szereptől, gondolom, akkor a legkönnyebb elszakadni, ha két író él egymással. Egészen elszakadni – talán – nem okvetlenül szükséges.

Esztétikai értelemben van-e különbség női és férfi irodalom között, nehéz megmondani. Móricz azt mondta Kaffka Margit búcsúztatásán, hogy nőírónak lenni létebeli meghatározottság. Ha így van, azt hiszem, ez esztétikai különbség is. Vagy mégse? Nem tudom.

– *Férjed Lázár Ervin. Fontos a munkád szempontjából, hogy ő is író? Olvassátok, kritizáljátok egymás írásait?*

– Lázár Ervinnel talán azért tart több mint harminc éve a közös életünk, mert mind a ketten írók vagyunk – de egészen másfélék. Amikor megismerkedtünk, azt mondta nekem: „Nagyapám cigányvajda, rontás ellen karikát hord a balfülében.” Egyszer egy táviratot kaptam tőle, a távirat szövege ez volt: „Szerda ablakában csütörtök ül, és ordít csütörtökül.”

Ha idemácsolom egyik novellám első mondatát, „Képzelnék el egy barátságos, vidéki házat, benne egy tágas konyhát”, rögtön kiderül, mennyire másfélék írók mindegyikünk. Talán ez is belejátszik abba, hogy miért tudunk együtt élni, dolgozni. Természetesen az írásainkat először egymásnak adjuk oda bírálatra, esetleg közben is, és többször is megbeszéljük. Több könyvem címe Lázár Ervintől származik. A *Ki látott rétsast?* feliratot egy írógépebe befűzött papíron láttam – folytatás semmi, néhány hónapon át. Megkérdeztem, nekem adná-e? Ha igen, ez lenne a könyvem címe.

– *És neked adta...*

– Igen, s egyik legkedvesebb könyvem, gyerekeimről, a családról,

a későn megtalált életforma örömeiről (is) szól, egy – abban az időben közhelyszerűen ismétlődő történetre felfűzve, hogy tévéjáték forgatókönyvét rendelik meg egy írónál, ő megírja, átírja, újra átírja.

– *A ti szakmai belső műhelymunkátok nem lehet mindennapi...*

– Azt hiszem, én vagyok könnyebb helyzetben, Ervin nyelve és világa nagyon szuverén világ. Szinte nem felülírható, amit ír, ha igen, többnyire csak ő tudja megtalálni a megoldást. Külön nyelvet beszél. Amikor megismerkedtünk, sokszor úgy éreztem, nem értem, mit beszél.

– *Az angyal motívum nevek, funkciók révén több írásodban hangsúlyossá válik, miként a csoda is. Miért?*

– Az angyal az ember és a Legfelsőbb Lény között közvetít. Nemesak jó, hanem gonosz angyalok is vannak. Nálam először a gonosz angyal jelent meg, és pedig az ’56-os könyvemben, verőember formájában. (A húszéves Márton Erzsébetet nyomorékká verték kihallgatói, mert néhány társával letartóztatta Marosán Györgyöt, miközben udvariasak voltak vele, és egy ujjal se bántották.) Az őrangyal az *Angyalhíd* című könyvemben jelenik meg, a könyv négy különböző szereplőjének „égi óre”. Talán azóta szerettem volna őrangyalokról írni, mióta Wim Wenders *Berlin fölött az ég* című filmjét láttam, mégsem saját ötlet volt! Amikor Ács Margit írónak megmutattam a tervezett könyvem szinopszisát, azt ajánlotta, lehetne a könyv négy – más-más korban élő és különböző – szereplőjének, mondjuk... egy közös őrangyala. Így lett Bódi (Bódog) őrangyal.

Igen nagy örömet okozott a Mennyei Világ berendezése, ahol van égi computer, mennyei gyümölcsös, tízezer éneklő, tízezer harsonázó angyal és Szent Péter befőttes gumival fogja össze hátul a haját. Az alapötlet pedig: a kamaszkorú szereplő azt kívánja, ne kelljen beérnie egyetlen élettel, egyetlen

len korral, jusson neki több is, – valószínűleg első novellám óta kísért.

A Szentkuthy által megbírált novellában ez így hangzott: „Mi szeretnék lenni? Jógi Indiában, közgazdász, szerzetes, Szindbád, spártai harcos, utcai árus, Don Quijote, farmer, Afrika-kutató, tanítvány... Ó, mindent, mindent akarok, szüntelen átváltozás közben befogadni a világot.”

A négy elképzelt kor és női szereplő az *Angyalhíd*-ban: Hunyadi Mátyás milánói követének, a simontornyai várat építtető Buzlay Mózesnek tizenhárom éves unokahúga; egy színésznő és költő a vándorszínészet hőskorából, mintaképe Szöllősy Nina költő- és színésznő, aki rövid pályafutás után, tizenhét évesen meghal tüdőbajban, a balatonfüredi gyógyhelyen; fiatal tanár felesége a XX. század elején, öt gyermeket nevel, rajongva szereti férjét, akinek példaképei Pázmány Péter és a barokk eszmék; végül az 1920-as évekből egy festőnövendék a hazai főiskolán, – abban a korban, amikor az alkotni akarás megszállottsága kellett ahhoz, hogy a nőművészetet elismerjék. A kerettörténet pedig az 1950–53 közötti, vagyis a saját magam által is megélt idő.

Az író Zsigmond fiával (1979)

A négyféle élet nem testesít meg semmiféle tanulságot, talán csak annyit, hogy vannak nagyszerű idők, szürke idők és gonosz idők. Isten mellett az Ördögöt sem tagadhatjuk le. Ha tudjuk, őrzzük meg magunkban a „szeretetet és a könyörületet jökedvet” (Szent Pál).

– *Sokan sokféleképpen értékelték a történetiség, történet, történetmondás kérdéseit is írásaid kapcsán. Legutóbbi regényed kritikai visszhangját tekintve e kérdések újra felvetődtek. Hogyan viszonyulsz ezekhez a kérdésekhez, változott-e ebben a tekintetben prózapoétikád eddigi életműved során?*

– Különös módon egyik könyvem sem váltott ki ilyen erős indulatokat, mint az *Angyalhíd*, – az elfogadástól az elismerésen át a teljes elutasításig. Egyik ismerősöm – nem kritikus – azt mondta, letette a könyvet, számára bántó és sértő, ahogy az 1950–53-as időkről írok. Más vélemény: „A szocialista realizmus remek iskolapéldáját teremti meg – pedig szándéka éppenséggel nagyon nem szocialista.” „Vajon hány alkotót tud még csatasorba állítani az *Angyalhíd* szerzőjének attitűdjéhez hasonló, az eszmekritikázás szintjén rég fantommá lett ellenséget mindinkább magamagának megképző harcosság?” Más: „A kérdés először úgy merül fel, hogy kell-e, érdemes-e olyan könyvet (a recenzensi szándék

Férje, Lázár Ervin Fruzsina lányukkal (1973)

szerint) komoly kritikának alávetni, amelyről már az első olvasásnál bizonyosnak tűnt, hogy a kritizálás alapvető feltétele hiányzik belőle: a szöveg egyszerűen nem szólít meg, nem hív fel értelmezésre...”

– *Milyennek látod a kritikai életet? Írásaidnak mindig volt kritikai visszhangja. Hogyan fogadod a kritikát, visszahatnak-e írásaidra?*

– Számomra iskolák és tanítások csengenek vissza ezekből a kritikákból, és a mestereknek történő megfelelni akarás. A kritikák, úgy tűnik – még mindig? – két esztétikai szemlélet és nézet harca (megbukott a posztmodern? mégsem?) jegyében születnek, kiegészítve az irodalom átpolitikálásával és az eladhatósággal, az üzleti siker reményével. És ne felejtsük el, a jó vagy rossz kritika mellett változatlanul nagy eredményeket hoz, biztosan bejön: az elhallgatás. Nem mondunk róla se jót, se rosszat, – ez mindig használ. Amiről nem beszélünk, az nincs.

– *Úgy érzed, a szerzőnek protestálnia kellene ilyenkor, csak a tartás visszafogja. Éreztél olyan ingert, hogy egy kritikusnak elmagyarázd, mennyire félreértett? Elméleti szem-*

pontból ismertek a válaszok, te hogy gondolod, van „félreértelmezés”?

– Nem. Egyszer sem kísértett meg, hogy válaszoljak a kritikusnak. Még annak sem, aki a megbírált *Angyalhídon* kívül feltehetően semmit sem olvasott tőlem, és a szöveget lek-túrnek minősítette.

– „Ami pedig a jövőt illeti, apósom konyhájában, tizennégy évvel ezelőtt valaki a hátamra tette a kezét (hátránéztem, senki sem állt a hátam mögött), és azt mondta, ne féljek, nem lesz semmi baj. Számítok az ígéretére, keresem, ki volt, és ami tőlem telik, én is megteszem.” Beváltotta az „ígéretét”? Keresed még?

– A *Kivel találkoztam* című novella szól erről: Isten (akiben nem hiszek) a konyhában vállamra teszi a kezét és segítségéről biztosít.

Pilinszky írja: minden ember élete eltávolodás és visszatalálás Istenhez. Anyám istenhívő és vallásos volt, apám ateista. Én, mert apámhoz akartam hasonlítani, és mert a

kor is ennek kedvezett, nem lettem istenhívő. Húsz-huszonkét évesen az egzisztencialista filozófia hatása alatt a nem-létező Istennel háborúskodtam. – Felnőtt korom teológiai professzora Thomas Mann lett, aki megtanított rá, hogy Ábrahám, az ősatya a Legfőbb iránti vágyból teremtette meg magának Istent. Istent, aki nem jó vagy rossz, hanem: Minden. Az ellentmondás a lényegében és a nagyságában van. Istentől van a rend, a boldogság, a biztonság, de a földrengés, a járványok, a halál is. Isten az egész. Isten nem született, a születés és halál az emberé. Isten van.

Most itt tartok. Tudom, ez még kevés. Olyan hitre van szükség, ami állandó kapcsolatot tart az általunk elképzelt Istennel.

– *Megjelent Herend, az más című köteted a Kortárs kiadónál. Mit jelent számodra ez a könyv? Ismét jelentőséget nyerhetnek a szociográfiák, szociografikus írások?*

– A herendi rendszerváltozásról szól, a demokrácia tanulásának keserves útjáról. Egy olyan átalakulásról, amelyekben az állami tulajdon nem tűnik el nyomtalanul, hanem fáradtságos utat bejárva, de a dolgozóké lesz. Igen ám, de ezt működtetni is kell, rengeteg energiával, fantáziával, leleménnyel és alázattal. – Amikor belekezdtem, úgy gondoltam, ennyivel tartozom még a rendszerváltásnak. Nem számítottam rá, hogy három évbe telik, amíg elkészül.

Minél vadabb világban élünk – vadkapitalisták, bérnyilkosok, terroristák – annál inkább vágyom arra, hogy az emberi szolidaritásról és szeretetről írjak. Egyszer megfogadtam, ezután csak olyant fogok írni, ami örömet szerez az embereknek. Nem biztos, hogy be tudom tartani.

– *Milyen terveid vannak, készül új regény?*

– Nem. Novellákat szeretnék írni. Jó novellákat. Nagyon jókat.

Ekler Andrea

Legfrissebb családi képek